

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Doi: 10.36442/AMADER.2026.128

TÜRK DİN MÜSİKİSİ'NİN YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDEKİ KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Uğur ALKAN¹

Received/Makale Geliş: 11.04.2026
Published/Yayınlanma: 30.06.2026

Atıf/Citation: Alkan, U. (2026). Türk Din Müsiki'si'nin Yükseköğretim Düzeyindeki Kurumsallaşma Süreci, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 12, 2, 168-181. Doi: 10.36442/AMADER.2026.128

Öz

İlk olarak İslamiyet öncesi Türkler'in inanç pratiklerinde doğrudan inancın kendisini ifade eden bir unsur olarak teşekkül eden Türk din müsikisi, İslamiyet'in kabulüyle ibadet öncesi, sırası ve sonrasında araçsal bir vazife üstlenmiş; cami ve tekke ortamından beslenerek Osmanlı döneminde müesseseleşip kadim Türk müsikisinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Ne var ki Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreciyle birlikte hayata geçirilen müsikî politikaları bağlamında yaşanan tahribat, Türk müsikisinin bütününe etkisi altına almış; tekke ve zaviyelerin kapatılması, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi gibi gelişmeler de özelde Türk din müsikisinin bu tahribattan payını almasını sağlamıştır. Ne var ki din eğitiminin yeniden yapılandırılması süreci hasıl olmuş ve bu durum, Türk din müsikinin 1950'li yıllar itibarıyla ilmi zeminde görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün öncülüğünde atılan adımlar, Türk din müsikisinin kurumsallaşma sürecinin teşekkülünde önemli bir aşama oluşturmuştur. Türk din müsikisi'nin anabilim dalı ve bilim dalı hüviyeti kazanmasıyla birlikte yükseköğretim düzeyindeki kurumsallaşma süreçlerinin konu edildiği bu çalışmada, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yaklaşımlarından doküman analizi modeli benimsenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, 2010 yılı itibarıyla Türk din müsikisinin yükseköğretim alanındaki kurumsallaşma sürecinde dikkate değer bir ivme artışı gözlemlenmiş; bu dönemde ilgili alan özelindeki lisansüstü çalışmalarda belirgin bir artış yaşanmış ve alanın akademik kadro profili çeşitlenmiştir. Bununla birlikte, akademisyen sayısındaki yetersizlik, ders çeşitliliğinin sınırlı oluşu ve bölgesel dengesizlikler gibi sorunların, kurumsallaşmanın önünde engel oluşturduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu tespitler bağlamında, kurumsallaşma sürecinin geleceğine yönelik yol haritası sunmak adına alan araştırmacılarına, öğrencilerine ve diğer ilgili paydaşlara alanın güçlü ve zayıf yönleri görünür kılarak bir dizi öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsallaşma, Türk Din Musikisi, Yükseköğretim.

¹Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Kırklareli, Türkiye, uguralkan@yandex.com: ORCID ID: 0000-0002-8553-0355

“The Institutionalization Process of Turkish Religious Music at the Higher Education Level”

Uğur ALKAN

Abstract

"Turkish religious music, which first emerged as a direct expression of faith in the pre-Islamic Turks' religious practices, assumed an instrumental role before, during, and after worship with the adoption of Islam. Nurtured by the mosque and dervish lodge environment, it became institutionalized during the Ottoman period and became an important part of ancient Turkish music. However, the damage suffered in the context of musical policies implemented during the transition from the Ottoman Empire to the Republic affected Turkish music as a whole; developments such as the closure of dervish lodges and zawiyas and the adoption of the Turkish language of worship ensured that Turkish religious music, in particular, suffered its share of this damage. However, the process of restructuring religious education soon followed, which gave Turkish religious music a scholarly presence by the 1950s. These steps, spearheaded by Ankara University's Faculty of Theology and the Istanbul Higher Islamic Institute, constituted a significant step in the formation of the institutionalization process of Turkish religious music. This study, which examines the institutionalization processes at the higher education level following the acquisition of Turkish religious music as a department and scientific discipline, adopted the document analysis model, a qualitative research approach, as the research method. According to the study's findings, a significant acceleration was observed in the institutionalization process of Turkish religious music in higher education by 2010. During this period, there was a significant increase in postgraduate studies in the relevant field, and the academic staff profile of the field diversified. However, it was determined that problems such as the insufficient number of academics, limited course variety, and regional imbalances constituted obstacles to institutionalization. Consequently, in the context of these findings, a series of recommendations were made to provide a roadmap for the future of the institutionalization process, highlighting the field's strengths and weaknesses for researchers, students, and other relevant stakeholders."

Keywords: Institutionalization, Turkish Religious Music, Higher Education.

GİRİŞ

Türk din mûsikîsi, cami ve tekke mûsikîsi olarak iki türe ayrılmakta ve her iki tür de kendi içerisinde birçok form/biçim çeşitlilikleri bulundurmaktadır (Özcan, 1993:102; Özcan, 2011:384-85). İlgili literatürde, “İslamî” mahiyette değerlendirilen bu mûsikî anlayışı (Sevinç, 2017:154), Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Nübüvvetiyle birlikte başta Kur’an tilaveti olmak üzere bilhassa ezan özelindeki ilk uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır (Turabi, 1997:229; Özcan, 2014:883; Alkan, 2015:30; Koca, 2023:67-73). Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte de bu mûsikî anlayışının yine bizzat Türkler elinde inkişaf ettiği bilinmektedir (Özalp, 2000:106). Ancak bu yaklaşımın, yalnızca İslamiyet ile ortaya çıkan bir dini mûsikî algısını yansıttığı ortadadır. Oysaki Türklerin, İslamiyet öncesinde de güçlü bir inanç mûsikîsine sahip oldukları bilinmektedir (Alkan, 2015:35-40). Bu bağlamda Alevi-Bektaşî ritüellerindeki mûsikî pratikleri ile İslamiyet öncesi inanç ritüellerinde icra olunan pratiklerin benzerlik taşıdığına yönelik ele alınan çalışmalar, Türklerin İslamiyet öncesine uzanan inanç temelli bir mûsikî anlayışına sahip oldukları noktasındaki tespiti destekler nitelik taşıması açısından önemlidir (Timisi, 2007:101; Güngör, 2011:48-49; Melikof, 2021).

İslamiyet’in ilk yıllarındaki mûsikî, uygulama alanı ve konusu bakımından Cahiliye dönemi mûsikîsinden belirgin biçimde ayrılrsa da kullanılan çalgılar (bendir, davul, def ve kadîb...) ve mûsikî formları (nâsb, huda ve inşâd...) açısından birtakım ortaklıkları muhafaza etmiştir (Turabi, 1997:229-231). Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yürütülen yoğun tebliğ faaliyetleri, müşriklerin baskıları ve Arap Yarımadası’ndaki savaş hali; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatından sonra da bilhassa Hz. Ebubekir’in (r.a.) halifeliği döneminde ortaya çıkan yalancı peygamberler ve mürtedlerle yapılan mücadeleler (Fayda, 2015), mûsikînin kuramsal

ve kurumsal gelişimine elverişli bir zemin oluşmasını engellemiştir (Turabi, 1997:233; Güneş, 2019:314). Dolayısıyla bu, dönemin mûsikî pratiklerinin gelişim sürecinde sınırlayıcı bir rol üstlenmiştir.

Hulefâ-yi Râşidîn devrinde Arap yarımadası dışına yönelik yapılan ilk fetihlerle birlikte İslam medeniyetinin daha geniş sınırlar içerisinde hareket alanına kavuşması, kültürel etkileşimin ortaya çıkmasını sağlamış; bu durum, mûsikîye yönelik ilgiliyi ve görünürlüğü arttırmıştır (Turabi, 1997:234). Söz konusu etkileşim neticesinde daha önce nasb, hûda ve inşâd gibi basit yapılardan müteşekkil olan mûsikînin yerini yeni türler, formlar, çalgılar ve hatta mûsikî terimlerine sahip bir mûsikî anlayışı almış; böylece ilk dönem mûsikîsi Emevîler’de sanat, Abbasîler’de ilim hüviyeti kazanmıştır (Turabi, 1997:235-240; Turabi 2006:101-103). Bu tarihi gelişim çizgisi, Türkler’in İslamiyet’i kabul etmesiyle farklı bir merhaleye girmiş; Fârâbî ve Safiyuddîn gibi filozofların/alimlerin Türk mûsikîsi kuramına yönelik literatüre kazandırdıkları öncü eserler, sonrasında Türk İslam dünyasında yapılan diğer nazariyat çalışmaları için de önemli birer referans oluşturmıştır (Akpınar, 2001; Arslan, 2005; Popescu Judetz, 2007). Öte yandan XI. yüzyıl itibariyle Anadolu’ya gelen meşayih ve XIII. yüzyıl itibariyle de bizatihi Anadolu’da inkişâf eden tarikatlar, İslam mûsikîsinin Anadolu merkezli bir anlayışla teşekkülüne zemin hazırlamıştır (Köprülü, 1976:199-200). Cami, tekke, ozan/aşıklık (halk edebiyatı) ve saray eksenli bir çizgide gelişen bu çok katmanlı Türk-İslam-Anadolu mûsikîsi sentezi, başta Selçuklular olmak üzere bilhassa XV. yüzyıl itibariyle Osmanlılar’da kurumsallaşarak aynı kaynaktan beslenen ortak nazari temellere dayalı müstakil bir Türk mûsikîsi kimliğinin inşasında etkili olmuştur (Yücel, 2016; Engin, 2023:178-179). Bu iç içelik İslamiyet öncesinde de olduğu gibi dinî mûsikîyi, Türk mûsikîsi tasavvurunun merkezine yerleştirmiştir (Akdoğan, 2003:358-359).

O dönem mûsikîşinaslarının ve bestekârlarının pek çoğu tekkede yetişmiş; Türk mûsikîsinin en sanatlı ve bestecilik teknikleri bakımından en dikkate değer formları yine bu ortamlarda beslenip teşekkül etmiştir (Uymaz, 2018:2008). Bu mûsikînin icra hususiyetleri de usta çırak ilişkisine dayalı olmak üzere meşk esaslı aktarım yoluyla tekke başta olmak üzere cami, medrese, sıbyan mektebi, özel mûsikî cemiyetleri ve saray (meşkhâne ve Enderun) gibi ortamlarda XX. yüzyılın ilk çeyreğine dek tedris edilmiştir (Özden, 2015).

1916 yılına gelindiğinde Osmanlı’nın ilk (resmi), Cumhuriyet döneminin de öncü Türk mûsikîsi konservatuarı olan Darü’l-elhan’ın kurulmasıyla resmîyette ilk kez bir mûsikî okulu uhdesinde dini mûsikî derslerine de (ilgili programda “ilahiyat ve âyin-i şerif” adıyla yer alan bu derslerin içerikleri hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır) yer verilmiştir (Taşdelen vd., 2021:829). Dini mûsikînin tarihsel süreçteki eğitsel meşruiyetini göstermesi bakımından önemli olan bu durum, Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştirilen “mûsikî inkılâbı” öncesinde atılan son kurumsal adımlardan biri olması hasebiyle dikkat çekicidir. Cumhuriyet’in ilanı sonrası tekke ve zaviyelerin kapatılması, Darü’l-elhan’ın Türk mûsikîsi şubesinin kapatılması, Türk mûsikîsine yönelik derslerin örgün eğitim kurumlarının programlarından kaldırılması, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi (ezan gibi cami mûsikîsi formlarının Türkçe icrası), radyo yayınlarından Türk mûsikîsi programlarının kaldırılması, Türk mûsikîsi konservatuvarları yerine (1976 yılına dek sürecek olan) yalnızca batı mûsikîsi eğitimi veren konservatuvarların kurulması... gibi girişimlerin genelde Türk mûsikîsinde, özelde Türk mûsikîsi tasavvurunun merkezinde yer alan Türk din mûsikîsinde telafisi zor bir tahribat meydana getirmiştir (Alkan, 2018:459-462).

Türk din mûsikîsinin dini pratikler bağlamında toplumla kurduğu ilişki, özellikle 1940’lı yılların sonundan itibaren dini eğitimin yapılandırılması sürecinde yeniden görünürlük kazanmıştır. Öyle ki çok partili dönem uygulamaları ile (1946-1960) yükseköğretim düzeyinde atılan adımlar kapsamında din öğretimine yönelik programlar açılması gündeme getirilmiş; ilk olarak 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sonrasında 1959

yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü kurulmuş ve faaliyete geçirilmiştir. Enstitü ders programına, Temel İslam Bilimleri dersleri haricinde bugünün Felsefe ve Din Bilimleri ile İslam Tarihi ve Sanatları uhdesinde bulunan çeşitli dersler dahil edilmiş; küçük değişiklikler yapılmakla birlikte 1971 yılına dek uygulanan bu programda, dini mûsikî dersine de yer verilmiştir (Karaman, 2019:382).

Mûsikî inkişâfı çerçevesinde Batı mûsikîsinin öncelendiği ve bu doğrultuda Türk mûsikîsine yönelik derslerden kaçınıldığı bir dönemde (özellikle Millî Eğitim müfredatındaki mûsikî derslerinde Batı mûsikîsi kaidelerinin öğretilmesi) 1957 yılında Yüksek İslam Enstitüsü programına “dinî mûsikî” adlı bir dersin dâhil edilebilmiş olması dikkat çekicidir. Bu durum, Türk mûsikîsini kurumsal ve kamusal alanlardan tasfiye etme eğilimine rağmen, toplumun dinî ve kültürel ihtiyaçlarının (ezan, salâ, tekbir, mevlid ve benzeri formların Türk mûsikîsi kaidelerine uygun biçimde icra edilmesi gerekliliğinin) görmezden gelinemediğinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Benzer bir gelişme, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1968-1969 eğitim-öğretim döneminde yaşanmış ve yine burada da fakülte programına “Türk din mûsikîsi” dersinin dahil edildiği görülmüştür (Akdoğan, 2015:25). Hem Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin hem de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nün kuruluş amaçları arasında “memleketin/toplumun muhtaç olduğu dini ihtiyaçlara karşılık verecek ve bu ihtiyaçlara müspet çözüm yolları üretecek din adamları/alimleri yetiştirmek (Şimşek, 2013:404-405)” olduğu dikkate alındığında, bunun yalnızca Temel İslam Bilimleri kapsamındaki dersler ile gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmış olmalı ki bir önceki dönemde hayata geçirilmiş olan talihsiz uygulamalarla unutulmaya yüz tutmuş Türk İslam sanatının, kültürünün, estetiğinin ve bilhassa Türk din mûsikîsinin (18 yıl süreyle camilerde Türkçe ezan okutulduğu dikkate alınırsa) toplumsal hafıza ve pratiklerde yeniden canlanması adına (özellikle cami mûsikîsi uygulamalarında), bu ve benzeri derslerin ele alınması/okutulması ihtiyaç haline gelmiştir.

XX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, yeterli olmayan ancak olumlu gelişmeler olarak kayda geçen bu adımlar, 1970’li yıllara gelindiğinde akademik düzeyde de görünürlük kazanmıştır. Bu anlamda 1971 yılında Ahmet Ayhan Altıkuşlar tarafından hazırlanmış olan “Türk Din Mûsikîsinde Kullanılmış Usûl Ve Makamlar: Bunlarla Yapılmış Bestelenmiş ve Bunları İbdâ Eden Zevât-ı Muhteremin Tercümeyi Halleri” adlı tez, Türk din mûsikî alanına yönelik hazırlanmış ilk akademik çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Papatya, 2006:54). Bunu, 1982 yılında Ruhi Kalender tarafından hazırlanmış “XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu’l-Elhân fî İlmi’t Te’lif ve’l-Evzân, Lâdikli Mehmed Çelebi” adlı doktora tezi ile sonrasında 1983 yılında Nuri Özcan tarafından hazırlanmış “XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Dini Musiki” doktora tezi takip etmiş; bu çalışmalar da bugün alan literatüründe Türk din mûsikîsi özelinde tamamlanmış ilk lisansüstü tezler arasında zikredilmiş ve kayda geçirilmiştir (Tıraşçı, 2011:94; Karışman, 2023:243). Öte yandan yine 1970’li yıllarda İsmail Baha Sürelsan’ın “Dini Türk Mûsikîsine Giriş” adlı TRT tarafından yayımı yapılan kitabı ve Gültekin Oransay’ın “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde” yayınlanan makaleleri, Türk din mûsikîsi alanının kurumsal düzeyde yayımı yapılan ilk akademik çalışmaları olarak gösterilmektedir (Oransay, 1973; Oransay, 1976; Oransay, 1978). Devamında, Türk din mûsikîsinin akademik düzlemdeki konumu 2000 yılı ve sonrası gerçekleştirilen ve hala devam eden lisansüstü çalışmalarla dikkate değer bir ivme kazanmış; bugüne gelindiğinde de Türkiye’deki müzikoloji/etnomüzikoloji sahası adına önemli bir literatür kaynağı oluşturmıştır.

Nihayetinde tüm bu gelişmeler devam ederken bugün birçok İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesinde Türk din mûsikîsi alanındaki akademisyen sayısının yetersiz olması; lisans düzeyinde verilen Türk din mûsikîsi ders saatlerinin sayısı ve alana özgü ders çeşitliliğinin sınırlı olması; lisansüstü alanda müstakil olarak Marmara Üniversitesi dışında açılmış başka

herhangi bir programın bulunmaması önemli eksiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır². Söz konusu bu yapısal sorunlardan hareketle tasarlanmış olan makale, Türk din mûsikîsi'nin yükseköğretim düzeyindeki kuramsallaşma sürecine odaklanmaktadır.

Bu bağlamda, makale adına mevcut durum tespitine geçmeden önce literatür taraması gerçekleştirilmiş; bu noktada da Fatma Zehra Karışman'ın "Türkiye'deki Üniversitelerde Türk Din Musikisi Eğitimi Verilen Yüksek Lisans ve Doktora Programlarında 1982-2020 Yılları Arasında Hazırlanan Tezler Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezi ile Feyzullah Eker'in "Türk Din Musikisi Anabilim Dalı'nda Görev Yapan Akademisyenlerin Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bildirisi, çalışma odağımızla dolaylı olarak bağlantılı olabileceği düşüncesiyle incelenmiştir. Karışman'ın (2023) çalışmasında, 1982–2020 yılları arasında Türkiye'deki üniversitelerde Türk din mûsikîsi alanında sonuçlandırılmış lisansüstü tezlerinin içerik yönüyle ele alındığı; Eker'in (2024) çalışmasında da alan özelindeki akademik yapılanmanın niceliksel durumu ve bu kadroların, lisansüstü tez çalışmalarında ele aldıkları konular bağlamında mevcut araştırma eğilimlerinin ne olduğu üzerine tasnifsel bir çalışma yapıldığı tespit edilmiştir.

Her iki çalışmanın, Türk din mûsikîsinin yükseköğretim düzeyindeki kurumsallaşma süreciyle doğrudan ilişkili olmasa da alanın araştırma kapasitesinin belirlenmesi ve bu noktada geçmiş ile bugünün karşılaştırılabilmesine imkân vermesi adına dikkate değer oldukları görülmüştür. Sonuç olarak bu makalede, Türk din mûsikîsi'nin bir anabilim/bilim dalı olarak müzik bilimi alanındaki görünürlüğünün artırılmasına ve yeniden düşünülmesine yönelik bir tartışma zemini oluşturmak amaçlanmıştır; bu doğrultuda da çalışmanın yöntem bölümünde verilmiş olan araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Yükseköğretim Kurulu Program Atlası sayfasında yer alan devlet üniversiteleri uhdesindeki İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinin 2024-2025 eğitim-öğretim yılındaki verileri ile Ulusal Tez Merkezi'nin 18 Temmuz 2025 tarihli güncel verileri sınırlılığında nitel araştırma çerçevesinde doküman analizi yönteminden istifade edilerek gerçekleştirilmiştir. İlgili literatürde belgesel kaynak tarama olarak da ifade olunan bu yöntem (Sak vd., 2021:230), araştırılan konu ile ilgili dökümanların bilimsel esaslara uygun olarak incelenmesi anlamına gelmektedir (Kıral, 2020:185).

Bu kapsamda ilk olarak alanyazın taraması gerçekleştirilmiş ve çalışmanın temel problem sorusu "Türk din mûsikîsinin Türk mûsikîsi tasavvuru içerisindeki yeri nedir?" şeklinde kurgulanmıştır. Devamında makalenin asıl odak noktası olan Türk din mûsikîsinin yükseköğretim düzeyindeki kuramsallaşma sürecini anlamak ve alan özelindeki durumu tespit edebilmek adına alt problem soruları oluşturulmuştur. Elde edilen veriler (YÖK Akademik, YÖK Program Atlası, Ulusal Tez Merkezi, ilgili fakültelerin web adresleri), bulgular kısmında analiz edilerek yorumlanmıştır. Konu edilen alt problem soruları şu şekildedir:

1. 2024-2025 eğitim-öğretim yılında öğrenci alımı yapan mevcut İlahiyat ve İslami İlimler fakülteleri hangileridir?

2. 2024-2025 eğitim-öğretim yılında İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinde Türk din mûsikîsi alanında görev yapan mevcut öğretim elemanı sayısı ile bu öğretim elemanlarının kadro unvanları nasıldır?

3. Türk din mûsikî alanında yüksek lisans eğitimi veren (müstakil veya başka bir anabilim/bilim dalı uhdesinde) üniversiteler hangileridir?

2 İlgili bu tespit, 2025 yılında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nden elde edilen verilere dayanmaktadır. Marmara Üniversitesi haricindeki Türk din mûsikîsi odaklı lisansüstü çalışmaların, diğer üniversitelerde (ilgili üniversiteler bulgular kısmında verilmiştir) "İslam Tarihi ve Sanatları Programı" bünyesinde yürütüldüğü görülmüştür.

4. Türk din mûsikî alanında doktora eğitimi veren (müstakil veya başka bir anabilim/bilim dalı uhdesinde) üniversiteler hangileridir?

5. 2020 yılı itibariyle Türk din mûsikîsi alanında tamamlanmış lisansüstü (yüksek lisans, doktora) tez sayılarının dağılımı nasıldır?

6. 2020 yılı itibariyle Türk din mûsikîsi alanında tamamlanmış olan lisansüstü (yüksek lisans, doktora) tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 1’de yer alan bulgular, Yükseköğretim Program Atlası üzerinden toplanan veriler ile; Tablo 2’de yer alan bulgular, ilgili fakültelerin web sayfalarından toplanan veriler ile; Tablo 3, Tablo 4, Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3’te yer alan bulgular ise Ulusal Tez Merkezinin “detaylı tarama” seçeneği üzerinden “Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk Din Musikisi Bilim Dalı, Din ve Müzik Konuları” bağlamında gerçekleştirilen taramalar sonucundaki verilerden elde edilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1: 2024-2025 Yılı (Aktif) Öğrenci Alımı Yapan Mevcut İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri

İlahiyat Fakültelerinin Mevcut Olduğu Üniversiteler	
Afyon/Kocatepe Üni.	Kafkas Üni.
Akdeniz Üni.	Kahramanmaraş/Sütçü İmam Üni.
Amasya Üni.	Karabük Üni.
Ankara/Hacı Bayram Veli Üni.	Kastamonu Üni.
Ankara/Sosyal Bilimler Üni.	Kırklareli Üni.
Ankara Üniversitesi	Kırşehir/Ahi Evran Üni.
Ankara/Yıldırım Beyazıt Üni.	Kilis/7 Aralık Üni.
Ardahan Üni.	Kocaeli Üni.
Artvin Çoruh Üni.	Kütahya/Dumlupınar Üni.
Atatürk Üni.	Manisa/Celal Bayar Üni.
Aydın/Adnan Menderes Üni.	Marmara Üni.
Balıkesir Üni.	Medeniyet Üni. ³
Bayburt Üni.	Mersin Üniversitesi
Bolu/Abant İzzet Baysal Üni.	Muğla/Sıtkı Koçman Üni.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üni.	Necmettin Erbakan Üni.
Çanakkale/Onsekiz Mart Üni.	Nevşehir/Hacı Bektaş Veli Üni.
Çukurova Üni.	Ondokuz Mayıs Üni.
Dicle Üni.	Osmaniye/Korkut Ata Üni.
Düzce Üni.	Ordu Üni.
Ege Üni.	Pamukkale Üni.
Erciyes Üni.	Recep Tayyip Erdoğan Üni.
Erzincan/Binali Yıldırım Üni.	Samsun Üni.
Eskişehir/Osmangazi Üni.	Sakarya Üni.
Fırat Üni.	Selçuk Üni.
Gaziantep Üni.	Siirt Üni.
Giresun Üni.	Sinop Ün.
Gümüşhane Üni.	Sivas/Cumhuriyet Üni.
Hakkari Üni.	Süleyman Demirel Üni.
Harran Üni.	Şırnak Üni.
Hatay/Mustafa Kemal Üni.	Tekirdağ/Namık Kemal Üni.

3 Daha önce “İslami İlimler Fakültesi” olarak faaliyet göstermiş olan fakülte, 14 Temmuz 2025 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile “İlahiyat Fakültesi” olarak isim değişikliğine gitmiştir.

Hitit Üni.	Trabzon Üni.
Iğdır Üni.	Trakya Üni.
İnönü Üni.	Uludağ Üni.
İstanbul Üni.	Van/Yüzüncü Yıl Üni.
İzmir/Dokuz Eylül Üni.	Yozgat/Bozok Üni.
İzmir/Katip Çelebi Üni.	Zonguldak/Bülent Ecevit Üni.

Toplam: 72

İslami İlimler Fakültelerinin Mevcut Olduğu Üniversiteler
Adıyaman Üni.
Ağrı/İbrahim Çeçen Üni.
Aksaray Üni.
Bandırma/Onyediy Eylül Üni.
Bartın Üni.
Batman Üni.
Bilecik/Şeyh Edebali Üni.
Bingöl Üni.
Bitlis Eren Üni.
Çankırı/Karatekin Üni.
Gaziantep/İslam Bilim ve Teknoloji Üni.
Karamanoğlu Mehmetbey Üni.
Kayseri Üni.
Kırıkkale Üni.
Mardin/Artuklu Üni.
Muş/Alparslan Üni.
Niğde/Ömer Halisdemir Üni.
Tokat/Gaziosmanpaşa Üni.
Uşak Üni.
Yalova Üni.

Toplam: 20

Genel toplam: 92

Tablo 1’de yer alan bulgular, Türkiye genelinde olmak üzere devlet üniversiteleri uhdesinde 72 İlahiyat Fakültesi ve 20 İslami İlimler Fakültesinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Nihayetinde bu sayılar, 92 ayrı devlet üniversitesinde yüksek din eğitimi verildiğini göstermektedir. Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları alanlarını kapsayan dersler dahilinde benzer programların uygulandığı bu fakültelerde, Türk din mûsikîsi de -Türk din mûsikîsi nazariyat, dini mûsikî, dini mûsikî ve nazariyat...gibi farklı adlandırmalarla- eğitim planlarında zorunlu dersler kategorisinde yer almaktadır. Böyle olunca söz konusu dersin de diğer alan derslerinde olduğu gibi uzman kişilerce yürütülmesi beklenen bir durumdur. Ne var ki Şekil 1’de yer alan bulguların, söz konusu beklentiyle örtüşmediği saptanmıştır.

Tablo 2: 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılında İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde Türk Din Mûsikîsi Alanında Görev Yapan Güncel Öğretim Elemanı Sayısı

Prof. Dr.	9
Doç. Dr.	9
Dr. Öğr. Üyesi	15

Öğr. Gör.	24
Araş. Gör.	18
Toplam:	75

Türkiye genelinde 92 devlet üniversitesine bağlı İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinin eğitim programlarında “Türk din mûsikîsinin” zorunlu bir ders olarak yer alması, her fakültede Türk din mûsikîsi alanında bir akademisyenin bulunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak Tablo 2’de yer alan bulgular, akademik kadronun sayısal açıdan bu durumu karşılayamayacağını göstermektedir. Hâlihazırda bugün 54 ayrı üniversitede toplamda 75 akademisyen bu alanda görev yapmakta; geriye kalan 38 üniversitede ise Türk din mûsikîsi alanında herhangi bir uzman öğretim elemanı bulunmamaktadır.⁴ Mevcut tablo, Türk Din Mûsikîsi alanının akademik yapılanmasında (bölgesel olarak) ciddi bir dengesizlik bulunduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bazı üniversitelerdeki kadrolar görece yoğunken, birçok fakülte bir veya iki öğretim elemanı ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum, derslerin devamlılığı başta olmak üzere özellikle lisansüstü düzeyde bir durağanlığa yol açmaktadır. Akademik üretkenlik noktasında sınırlılığa sebebiyet veren bu neden sonuç ilişkisi de doğal olarak kurumsallaşma sürecini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 3: 2020 Yılı Sonrası Mezun Vermiş Türk Din Mûsikîsi Alanındaki Yüksek Lisans Programlarının Bulunduğu Üniversiteler

Müstakil Program	İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Uhdesindeki Programlar
Marmara Üni.	İstanbul Üni.
	Kocaeli Üni.
	Dokuz Eylül Üni.
	Uludağ Üni.
	Ankara Üni.
	Ankara/Yıldırım Beyazıt Üni.
	Harran Üni.
	Hitit Üni.
	İnönü Üni.
	Ondokuz Mayıs Üni.
	Yozgat/Bozok Üni.
	Eskişehir/Osmangazi Üni.
Toplam: 13	

Her geçen yıl değişen yönetmeliklerle birlikte yeni lisansüstü programların açılması veya açılmış olanların kapatılması, öğrenci kabul eden kurumların tespitinin yapılmasında güçlükler neden olabilmektedir. Bu çalışmada da daha somut ve güncel verilerle bir değerlendirme yapılması hedeflenildiğinden -bugün yüksek lisans yapmak isteyen ilgililere de yardımcı olabileceğini düşündüğümüz- 2020 yılı itibarıyla öğrenci mezun etmiş olan yüksek

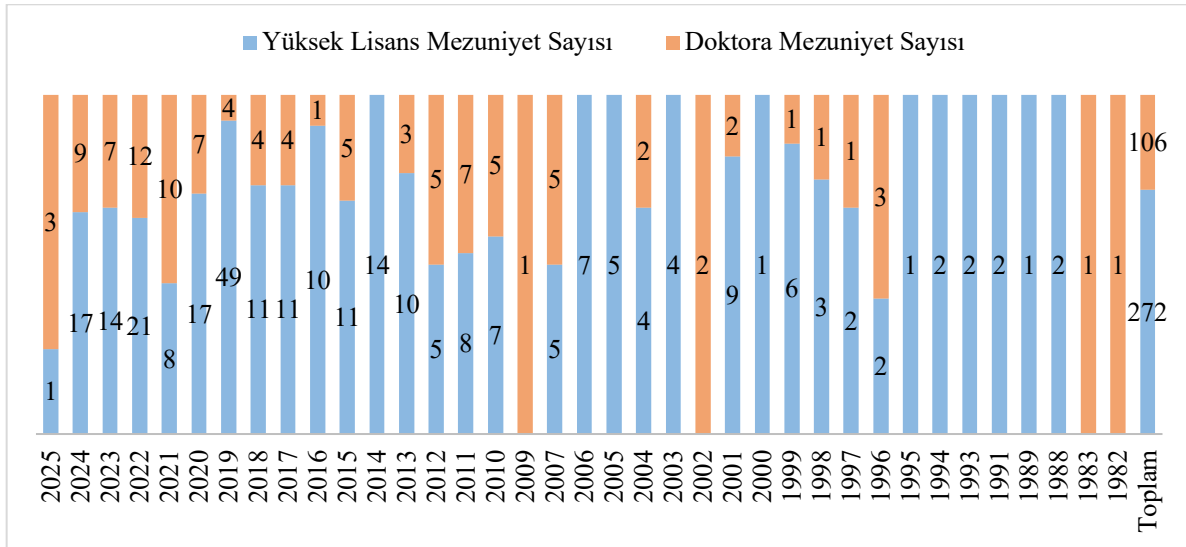
⁴ 54 fakültenin 8’inde Türk din mûsikîsi alanında görev alan öğretim elemanların ünvanı Araştırma Görevlisidir. Resmi olarak doktorasını tamamlamamış bir Araştırma Görevlisi ders verememektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ilgili bu fakültelerde de Türk din mûsikî derslerinin alanın uzmanları tarafından yürütülmediği anlaşılmaktadır.

lisans programları değerlendirmeye alınmış, ilgili bulgular Tablo 3 üzerinden sunulmuştur. Bu kapsamda 2020 yılı sonra 13 ayrı üniversitede Türk din mûsikîsi alanında yüksek lisans eğitimi verildiği tespit edilmiştir. Marmara Üniversitesi hariç diğer üniversitelerde Türk din mûsikîsinin İslam Tarihi ve Sanatları alanı uhdesinde öğrenci kabulü yaptığı görülmüştür. Tablo 1’de yer alan bulgular göz önünde bulundurulduğunda bugün yüksek lisans eğitimi verilen üniversitelerin sayısı görece yetersizdir. Bu durum Tablo 2’de yer alan bulgular ile de paralel olacak şekilde alanın lisansüstü düzeydeki yaygınlaşma ihtiyacını göstermektedir.

Tablo 4: 2020 Yılı Sonrası Mezun Vermiş Türk Din Mûsikîsi Alanındaki Doktora Programlarının Bulunduğu Üniversiteler

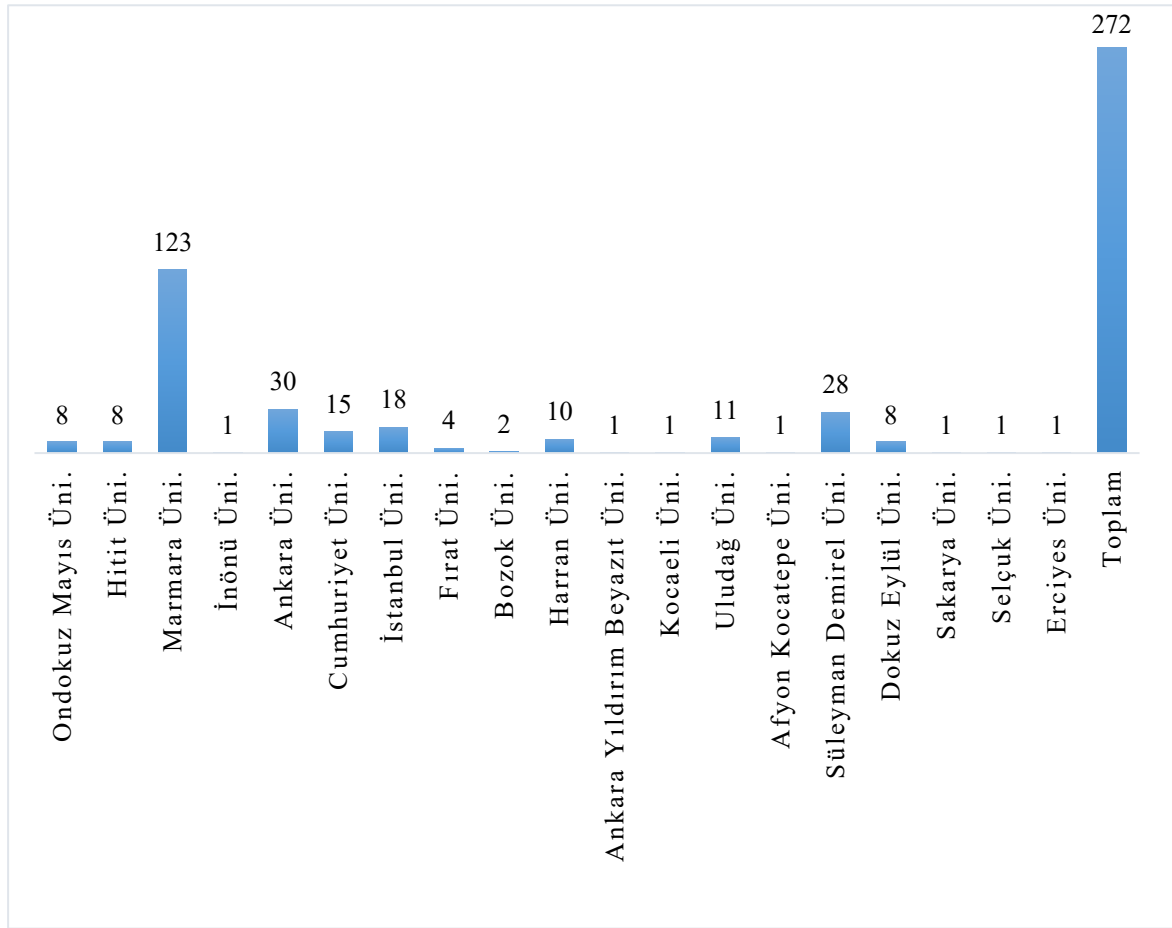
Müstakil Program	İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Uhdesindeki Programlar
Marmara Üni.	İstanbul Üni.
	Uludağ Üni.
	Ankara Üni.
	Ondokuz Mayıs Üni.
Toplam: 5	

2020 yılı itibariyle 5 ayrı üniversite uhdesinde Türk din mûsikîsi alanında doktora eğitimi verilmektedir. Yine Marmara Üniversitesi hariç tutulduğunda diğer üniversitelerde bu alanın, İslam Tarihi ve Sanatları programı dahilinde öğrenci kabulü yaptığı görülmektedir. Bu noktada Marmara Üniversitesi’nin yüksek lisansta olduğu gibi doktora da müstakil bir program dahilinde öğrenci kabul ediyor olması, Tablo 2’de konu edildiği üzere ilgili alanda yeterli sayıda öğretim elemanının bulunuyor olması kaynaklıdır. Tablo 4 üzerinde yer alan bulgular göz önünde bulundurulduğunda doktora eğitimi verilen mevcut üniversite sayısı da sınırlıdır. Bu durum, Tablo 2’de yer alan bulgularla da örtüşmekte ve ilgili alanın lisansüstü düzeyde yaygınlaşma ihtiyacını göstermektedir. Türk din mûsikîsi alanındaki lisansüstü programlarının sınırlı olması, alandaki akademisyen sayısının yetersizliğinin bir sonucudur.

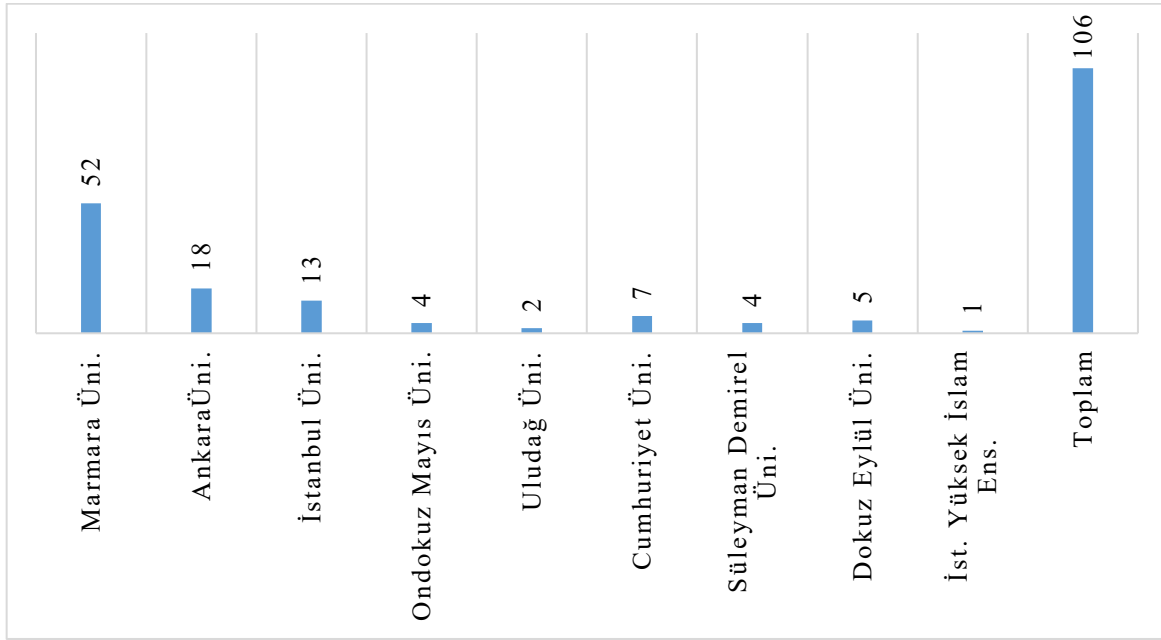

Şekil 1: İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı ile Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı/Programı Uhdesindeki Lisansüstü Mezun Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Ulusal Tez Merkezinin 18 Temmuz 2025 tarihindeki güncel verilerinden hareketle oluşturan Şekil 1’de yer alan bulgular, Türk din mûsikî alanının akademik düzeydeki görünürlüğüne özellikle 2010 yılı itibariyle yukarı yönlü olarak arttığını göstermektedir. Bu durum, Tablo 1’de yer alan İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinin mevcut sayıları ile neden sonuç ilişkisi göstermektedir. Öyle ki 2010 yılı sonrası ülke genelindeki İlahiyat ve İslami İlimler fakülteleri sayısında artış diğer alanlarda olduğu gibi Türk din mûsikî alanında da uzman akademisyen yetiştirme ihtiyacını gerekli kılmıştır. 1982 yılında doktora düzeyindeki eğitimle başlayan Türk din mûsikîsi alanındaki kurumsallaşma süreci, 2019 yılına gelindiğinde 49 yüksek lisans; 2021 yılına gelindiğinde ise 10 doktora tezi ile yıllara göre yukarı yönlü en yüksek ivmeyi yakalamıştır. Bu durumun, halihazırda mevcut akademisyenlerin yakın zamanda Dr. Öğretim Üyesi, Doçent ve Profesör payeleri almalarıyla daha da artacağı ön görülmektedir. Sonuç olarak Şekil 1’de yer alan bulgular, Türk din mûsikîsinin kurumsallaşma süreci adına olumlu bir gösterge olarak yorumlanabilir.

Şekil 2: *İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı ile Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı/Programı (alanı) Uhdesinde Gerçekleştirilen Yüksek Lisans Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı*

Şekil 3: *İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı ile Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı/Programı (alanı) Uhdesinde Gerçekleştirilen Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı*

Şekil 2 ve Şekil 3 üzerinde yer alan bulgular, lisansüstü tez dağılımlarının hangi üniversiteler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Güncel verilere göre bugüne dek, Türk din mûsikîsi alanında toplam 378 lisansüstü tezi sonuçlandırılmıştır. Görülmektedir ki hem yüksek lisans hem de doktora düzeyindeki bu tez dağılımları; Marmara, Ankara ve İstanbul üniversitelerinde yoğunlaşmaktadır. İlgili üniversitelerde görülen bu yığılma, söz konusu kurumların diğer üniversitelere kıyasla daha köklü bir geçmişe sahip olmaları ve alan özelinde daha fazla öğretim elemanı kadrosu barındırmalarıyla açıklanabilir. Ayrıca burada belirtilen 378 sayısı sınırlılıkta da belirtilmiş olduğu üzere 18 Temmuz 2025 tarihine kadar tamamlanmış tezleri kapsamaktadır. Öyle ki yeni tezlerin savunulmasıyla bu sayının daha artacağı öngörülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulguları, Türk din mûsikîsinin yükseköğretim bağlamında kurumsallaşma sürecine ilişkin anlamlı bir gelişim ivmesi sergilediğini göstermektedir. İlk olarak 1950’li yıllardan itibaren Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat programları müfredatına dahil edilen Türk din mûsikîsi, 1970’li yıllardan itibaren akademik düzlemde bir araştırma alanı hâline gelmiş; 1980 ve sonrası dönemde ise lisansüstü alanda bilimsel bir kimlik niteliği kazanmaya başlamıştır. Söz konusu bu gelişim, Marmara Üniversitesi (1982 yılı öncesi İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü) başta olmak üzere Ankara ve İstanbul üniversiteleri öncülüğünde gerçekleşmiştir.

Söz konusu üniversiteler öncülüğünde başlatılan ve zamanla diğer üniversitelerin de katkısıyla yürütülen lisansüstü çalışmaların, 2010 yılı ve sonrası dönemde belirgin biçimde artış gösterdiği görülmüştür. Bu artışın, önümüzdeki dönemlerde alana daha fazla akademisyenin kazandırılması ve müstakil lisansüstü program sayılarının artmasıyla (Marmara Üniversitesi örneğinde olduğu gibi) paralel olacak şekilde Türk din mûsikîsinin yükseköğretim düzeyindeki kurumsallaşma sürecine önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bununla birlikte araştırma özelinde elde edilen bulgular, alanın kurumsallaşma sürecindeki bazı sorunlarını da açığa çıkarmıştır:

92 ayrı devlet üniversitesi uhdesindeki İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinin eğitim programlarında Türk din mûsikîsinin zorunlu bir ders olarak yer almasına rağmen alan özelinde görev yapan akademisyen sayısının 2024-2025 eğitim-öğretim yılı içerisinde 75 olarak tespit edilmesi ve 38 üniversitede alan uzmanının bulunmaması gelinen noktada kurumsallaşma adına bir eksiklik olarak yorumlanmaktadır.

Türk din mûsikîsi alanındaki lisansüstü programlarının sayısal sınırlılığı da yine bugün alanın akademik yaygınlığı önünde bir engel teşkil etmektedir.

Lisansüstü alanda müstakil program hüviyetinde yalnızca Marmara Üniversitesi örneğinin bulunması, diğer üniversitelerdeki Türk din mûsikîsi lisansüstü eğitimlerinin İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı çatısı altında yapılandırılmış olması alanın görünürlüğü açısından bir sorundur. Bu durum, Türk din mûsikîsinin bağımsız bir disiplin olarak henüz kurumsallaşmasını tamamlayamadığını göstermektedir.

Nihayetinde Türk din mûsikîsinin yükseköğretim düzeyinde daha görünür bir yapıya kavuşabilmesi için:

Akademik kadro eksikliklerinin giderilerek 92 üniversitenin her birine en az bir öğretim üyesi ve araştırma görevlisi kadrosu sağlanması,

Hâlen birçok İlahiyat fakültesinde İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü bünyesinde “İslam Tarihi” ile “Türk İslam Edebiyatı ve İslam Sanatları” olmak üzere iki anabilim dalı bulunmaktadır. Türk İslam Edebiyatı ve İslam Sanatları Anabilim Dalının; Türk İslam Sanatları, Türk İslam Edebiyatı, Türk Din Mûsikîsi nabilim dalları olarak ayrıştırılması ve Yükseköğretim Kurulu tarafından bu doğrultuda somut adımların atılması önem arz etmektedir.

Lisansüstü düzeyde Türk din mûsikîsi adıyla anılan anabilim dalı/bilim dalı seviyesinde müstakil program sayılarının artırılması,

Alan uzmanlarının akademik üretkenliğini destekleyecek ortamlarının -İstanbul Üniversitesi Dini Musiki Uygulama ve Araştırma Merkezi örneğinde olduğu gibi- oluşturulması,

Ez az iki yılda bir olmak üzere alan özelindeki akademisyenlerin ve lisansüstü öğrencilerinin bir araya gelmesini sağlayacak akademik koordinasyon toplantılarının organize edilmesi,

2017 yılında Amasya Üniversitesi uhdesinde gerçekleştirilmiş olan Uluslararası Dini Mûsikî sempozyumu gibi akademik toplantıların devamının getirilmesi,

Ülkemizdeki müzikoloji/etnomüzikolojisi disipliniyle ve ilgili alan akademisyenleriyle sürdürülebilir ilişkilerin sağlanması düşünülmelidir.

Yukarıdaki açıklamalar bağlamında, sonuç olarak Türk din mûsikîsi; sadece inanç pratikleriyle anılan sınırlı bir disiplinden ziyade bilimsel, sanatsal ve kültürel hafızanın taşıyıcısı olarak da yükseköğretim düzeyinde güçlü bir kurumsal statü kazanabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, B. (2003). *Türk Din Mûsikîsi'nin Anadolu'da Doğuşu Ve Tarihi Seyri Hakkında Bazı Mûlahazalar*: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 44(1), 345–371.
- Akdoğan, B. (2015). *Türk Din Mûsikîsi Derslerinin Eğitim Ve Öğretim Problemleri Ve Çözüm Yolları İle İlgili Bazı Düşünceler*: Journal of Islamic Research, 26(1), 24–44.
- Akpınar, H. (2001). *Mûsikîşinas Bir Filozof Olarak Fârâbî*: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2), 177–185.
- Alkan, U. (2015). *Türklerde Ezan Ve Salâ Mûsikîsi Uygulamaları Günümüz Örnekleriyle*, Edirne: Parafiks Yayınları.
- Alkan, U. (2018). *Tek Partili Dönem Türkiye'sinde Mûsikî Politikaları: Dinî Mûsikî Örneği*: Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi, 4(2), 452–469.
- Arslan, F. (2005). *Safiyüddîn Abdülmümin El-Urmevî'nin Er-Risâletü'ş-Şerefiyye'sinde Mûsikî Matematiği*: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46(2), 267–304.
- Eker, F. (2024). *Türk Din Musikisi Anabilim Dalı'nda Görev Yapan Akademisyenlerin Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme*, İlahiyat Bilimleri Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu 20 Aralık 2024
- Engin, M. (2023). *Türk İslam Dünyası'ndaki Mûsikî Birikiminin Anadolu'daki Dinî Mûsikîye Katkısı*: Anasay, 7(26), 172–185.
- Fayda, M. (2015). *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halife Dönemi*, İstanbul: Kubbealtı.
- Güneş, H. (2019). *İslam Tarihinin İlk Asrında Musiki*. İ. Baz ve diğerleri (Ed.), *Uluslararası Dengbejlik Kültürü Ve Dengbejler* (s. 307–319). Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, İ. (2011). *Şanlıurfa İli Kısas Yöresi "Cem Formu"nun Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Karaman, F. (2019). *Yüksek İslam Enstitülerinin Din Eğitimindeki Rolü*. F. Karaman (Ed.), *Uluslararası Yüksek Din Eğitimi Sempozyumu Kitabı* (Cilt 2, s. 377–388). Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Karışman, F. Z. (2023). *Türkiye'deki Üniversitelerde Türk Din Musikisi Eğitimi Verilen Yüksek Lisans Ve Doktora Programlarında 1982–2020 Yılları Arasında Hazırlanan Tezler Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kıral, B. (2020). *Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi*: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 170–189.
- Koca, F. (2023). *Türk Din Mûsikîsi'nin İslam Tarihi İle İlişkisi*: Turkish Studies, 18(1), 67–73.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Melikoff, I. (2021). *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*. T. Alptekin, (Çev.), İstanbul: Demos Yayınları.
- Oransay, G. (1973). *Dini Türk Mûsikîsinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Olan Makamlar*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/1-4, 75-82
- Oransay, G. (1976). *Türk Din Musikisi Tür, Makam ve Usullarının Kodlanması*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/1-4, 151- 185;
- Oransay, G. (1978). *Mevlevi Ayinleri (Kitap Tanıtım)*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22/1-2, 381-82.
- Özalp, M. N. (2000). *Türk Musikisi Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Özcan, N. (1993). Cami Musikisi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 102). TDV Yayınları.
- Özcan, N. (2011). Tekke Musikisi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 384–385). TDV Yayınları.
- Özcan, N. (2014). *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî*. Yeni Türkiye Dergisi, (57), 882–894.

- Özden, E. (2015). *Osmanlı Maâriî'nde Mûsikî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Papatya, G. (2006). *Günümüz Dinî Türk Mûsikîsi Hocası Prof. A. Ayhan Altınkuşlar Şahsiyeti, Sanatkâr Yönü Ve Mûsikî Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Popescu-Judet, E. (2007). *Türk Musikisi Kültürünün Anlamları*. B. Aksoy (Çev.), İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Sak, R., vd. (2021). *Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi*. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227–250.
- Sevinç, M. (2017). *İmam Hatip Liselerinde Dinî Mûsikî Eğitiminin Tarihsel Süreci Ve Öğretim Programlarının Karşılaştırılması*. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(11), 153–184.
- Şimşek, E. (2013). *Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi Ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946–1960)*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (49), 391–414.
- Taşdelen, D., vd. (2021). *Çalkantılı Bir Dönemin Kültür Sahnesi Olarak Dârüelhan: Geleneğin Yeniden Tanımlanması*. Türkiyat Mecmuası, 31(2), 819–849.
- Tıraşçı, M. (2011). *Ruhi Kalender'e Göre Mûsikî Ve Türk Mûsikîsine Dair Değerlendirmeler*. Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(2), 91–125.
- Timisi, A. H. (2007). *Anadolu Kültürü Ve Semahlar*, Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi.
- Turabi, A. H. (1997). *İlk Dönem İslam Dünyasında Musiki Çalışmaları*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (13–15), 225–248.
- Turabi, A. H. (2006). *Klasik İslam Düşüncesinde Musiki Tasavvuru*. H. Özkan (Ed.), Sanat Ve Klasik (ss. 99–118). Klasik Yayınları.
- Uymaz, T. (2018). *Gerçek Sanatkârlar Yetiştirmede, Bugünkü Konservatuvarlar İle Gelenekteki Tekke Eğitimi Sistemlerini Kıyaslayan Bir Tetkik*. International Journal Of Education Technology And Scientific Researches, (7), 203–218.
- Yücel, H. (2016). *İx–Xv. Yüzyıllar Arası Musiki Kaynakları Üzerine Bir İnceleme*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(23), 301–323.